

Idékritik av övervakningssystem och AI

Varför bör frihet värderas högre än kontroll?

Edith Hoflund Jingsäter

Handledare: Malena Rosén Sundström

Politics kandidatuppsats i statsvetenskap

VT 2023

LUNDS
UNIVERSITET

1. Inledning	3
2. Frågeställning och syfte	4
3. Teoretisk utgångspunkt – Normativ analys	4
4. Hur har undersökningen genomförts?	4
5. Operationalisering av begrepp	5
5.1 Operationalisering av begreppet AI-baserade övervakningssystem	6
5.2 Hur definieras ett värde?	6
5.3 Begreppsanalys frihet	7
5.4 Begreppsanalys kontroll	8
6. Idéanalys och Idékritik	8
7. Teori	9
8. Analys	10
8.1 internaliserad övervakning – återbesök i det Panoptiska tornet	10
8.2 Övervakning som en förlängning av den flytande moderniteten – Zygmunt Bauman	13
8.3 ‘The end of privacy’ och social sortering – David Lyon	16
8.4 Risksamhällets paradox – Ulrich Beck	18
9. Slutsats	21
Källförteckning	25

Abstrakt

Följande uppsats är en idékritisk analys av den AI-baserade övervakningens effekter på individens frihet. Uppsatsen ämnar besvara frågeställningen: *varför bör frihet värderas högre än kontroll?* Genom att utgå från de klassiska teoretikerna av Bauman, Foucault, Beck och Lyon diskuteras olika aspekter av övervakningens negativa konsekvenser. För det första argumenteras det för att övervakning leder till en internalisering av makt, där individens självbestämmande begränsas. För det andra diskuteras hur övervakningens osynliggörande av makt skapar en uppfattning av en opåverkningssbar aktör, vilket underminerar individens förmåga att påverka och argumentera emot kontrollen. För det tredje lyfts det fram hur övervakningens sociala sortering och användning av AI-teknik skapar otrygghet och riskerar att förstärka diskriminering och begränsa personlig frihet. Slutligen diskuteras paradoxen i risksamhället, där teknik som syftar till ökad säkerhet kan leda till ökad osäkerhet. Med hänsyn till dessa argument föreslås det i slutsatsen att frihet bör värderas högre än kontroll i värdehierarkin för att undvika att individens autonomi och integritet blir lidande.

Nyckelord: Frihet, Kontroll, AI, Övervakning, idékritik

1. Inledning

Att på ett fungerande sätt balansera säkerhet och frihet för medborgare är möjligen en av de viktigaste samtida säkerhetsfrågorna, skriver Peter Hough i sin bok *Understanding global security* (2018:77). Hough ger i sin diskussion exemplet på hur 120 stater under de senaste åren utökat sina övervakningsbefogenheter, vilket har lett till framgångsrika resultat när det gäller gripanden och avvärjande av exempelvis terroristattacker. Samtidigt har den utökade övervakningen inskränkt integriteten för miljontals medborgare. Parallellt med att graden av övervakning trappats upp internationellt har den teknologiska utvecklingen för olika typer av AI-system ökat och övervakning blir därmed lättare att genomföra i praktiken. Diskussionen har nyligen även tagit fart i media efter att 1382 forskare och tech-chefer skrivit under ett öppet brev där de uppmanar till sex månaders paus för att säkerställa att AI:n inte medför stora negativa konsekvenser. (Cervenka, Aftonbladet, 2023) Vad som är uppenbart är att de senaste årens förändringar och tekniska framsteg har ställt krav på nya typer av problematiseringar av säkerhetspolitiken. (Hough, 2019:79) Framförallt är det kontroversiella användningsområden för teknologin som syftar till att stärka statens makt över befolkningen som bör diskuteras. Frågan som väcks är – vad finns det för konsekvenser för medborgarna när samhället blir allt mer övervakat?

På somliga platser i världen är AI-system dock redan i bruk i stor skala. Det tydligaste exemplet på missbrukande av AI är Kinas övervakningssystem som genom ansiktsgenkänning kan identifiera människor på offentliga platser. I Kina har ett ansiktsgenkänningssystem under flera år sofistikerats och testats för att effektivisera bekämpandet av oönskade etiska, ideologiska, religiösa och brottsliga handlingar. (Cho, 2020) Kina är därmed ett relevant extremfall att använda för att illustrera vilka säkerhetsrisker AI kan medföra. (Richards; Neil, 2013)

I kommande kandidatuppsats ska värdehierarkin mellan kontroll och frihet diskuteras i syfte att belysa de problem som uppstår när AI-övervakning nu tas i bruk. Stundvis kommer empiriskt underlag från situationen i Kina att användas för att illustrera vilka effekter ett sådant system kan få för individen och samhället. Syftet är att genom ett idékritiskt förhållningssätt argumentera för att extensiv övervakning leder till en maktrelation mellan stat och medborgare som inte är önskvärd.

2. Frågeställning och syfte

Frågeställningen lyder: *Varför bör frihet värderas högre än kontroll?* Syftet med studien är att belysa inskränkningar av medborgares frihet som AI kan medföra när en stat använder tekniken för att övervaka befolkningen. Diskussionen kommer att beröra Kinas utveckling av AI för att underbygga de normativa resonemangen med exempel från verkligheten.

3. Teoretisk utgångspunkt – Normativ analys

Eftersom majoriteten av samhällsfrågorna har en värdemässig dimension är det en central och angelägen uppgift för samhällsvetare att utreda detta. (Badersten. 2006:2) I diskussioner kring hur ett samhälle bör agera och prioritera blir den normativa diskussionen oundviklig. Gällande AI behöver ställningstaganden göras för att säkerställa att tekniken inte missbrukas och därmed passar en normativ diskussion väl.

I den här studien kommer de två värdena frihet och kontroll att ställas emot varandra. Vad bör prioriteras och varför? Svaret på frågan kommer att variera beroende på vilket perspektiv på värden som kommer till uttryck. I kommande uppsats så är utgångspunkten värdesubjektivistisk, det vill säga att värden existerar men reaktionerna på de olika värdena kan variera beroende på vem du frågar. Att hävda att mänskliga rättigheter är goda behöver alltså inte betyda något mer än att en stor andel människor tycker så. I uppsatsen kommer således utgångspunkten vara att värdehierarkier som gynnar eliten och missgynnar övriga medborgare inte är önskvärt. (Svensson. Teorell. 2007:29)

4. Hur har undersökningen genomförts?

Syftet med normativa utvärderingar är att de ska kunna användas som grund för beslut om åtgärder. Trots detta innebär det inte att det finns några specifika metodologiska riktlinjer som måste följas. För att en normativ analys ska klassas som vetenskaplig behöver den dock som alla andra analyser uppfylla vissa krav. För att undersöka huruvida ett normativ påstående uppfyller dessa krav kan det testas för giltighet och rimlighet. Normativa påståenden kan prövas för giltighet genom att granska ståndpunkter och argument med hänsyn till systematik, klarhet, relevans och logisk konsistens. Rimlighet kan övervägas genom att ha en konstruktiv synpunkt istället för bara att hitta fel. Forskare kan "utvärdera" värdesystem genom att tydligt ange sina egna värdepremisser, både internt och externt i förhållande till de studerade värdesystemen.

Genom att göra detta kan alternativa synpunkter också formuleras. I den här uppsatsen kommer ovanstående premisser att genomsyra argumentationen. (Svensson. Teorell. 2007:29)

Det är viktigt att argumentationen som görs är väl avvägd och relevant för ämnet som diskuteras. Därför har enbart värdeutsagor och exempel som är relevanta för ämnet inkluderats. Där motargument i uppsatsen tas upp används generositetsprincipen – vilket innebär att motargument tolkas på ett så fördelaktigt sätt som möjligt. Begriplighet, hållbarhet, intern relevans och saklighet är grundläggande förhållningssätt i argumentationen som bedrivs. (Badersten. 2006:94)

Genom att tydligt operationalisera begrepp och använda relevanta exempel och evidens har författaren som ambition att övertyga läsaren om att slutsatserna som dras är rimliga och välgrundade. I uppsatsen används Kina som ett exempel för att underbygga vissa normativa resonemang. Empiriska exempel har syftet att göra diskussionen mer lättbegriplig och visa att de antagande som görs går att applicera på verkligheten. (Badersten. 2006:73)

Valet av material har gjorts i två kategorier: 1. Teoretiska texter som sedan den normativa argumentationen baseras på. Urvalet av teoretiker och verk är baserat på relevans för diskussionen, spridning av teorierna och deras differentierade infallsvinklar på området. 2. Empiriskt material som används för att illustrera problematiken som i uppsatsen uppmärksammas. Här har nutida vetenskapliga artiklar använts.

5. Operationalisering av begrepp

För att en analys ska anses vara vetenskaplig på ett intersubjektivt sätt krävs det att de begrepp som används är klart definierade och preciserade. Av värdena frihet och kontroll behöver en normativ begreppsanalys göras för att definiera och problematisera innebörden. Normativ begreppsanalys är en integrerad del av alla typer av normativa analyser eftersom att de alltid tar avstamp i något typ av värde. Vidare måste resonemangen som utvecklas med hjälp av begreppen vara systematiskt genomförda, intern konsistenta och att de slutsatser som dras måste följa från de premisser som har ställts upp inledningsvis. (Badersten. 2006:44)

En annan aspekt av operationaliseringsprocessen som är viktig att ha i åtanke är graden av abstraktion som tillskrivs de använda begreppen. Graden av abstraktion, eller abstraktionsstegen, refererar till när ett begrepp definieras, så sker det genom att man bestämmer dess innehåll (begreppsintention) och omfång (begreppsextentation). Om begreppet har många

parametrar som faller under dess innehåll så blir omfånget mindre och färre saker kan klassificeras under begreppet. Nedan ska jag applicera ovanstående operationaliserings principer på begreppet AI-baserad övervakning. (Beckman. 2005: 88)

5.1 Operationalisering av begreppet AI-baserade övervakningssystem

Det finns ingen entydig, konsensusbaserad definition av artificiell intelligens. AI kan bäst förstås som en uppsättning tekniker som syftar till att närma sig någon aspekt av mänsklig kognition med hjälp av maskiner. EU definierar AI som en “maskins förmåga att visa människoliknande drag, såsom resonerande, inlärning, planering och kreativitet”. AI-baserade övervakningssystem kan beskrivas som en typ av övervakningssystem som använder sig av avancerad AI-teknologi för att analysera data från sensorer och andra källor och därigenom detektera mönster, avvikelser och hot. Begreppet inkluderar också olika teknologier och algoritmer som används för att möjliggöra en hög grad av automatisering och intelligens i övervakningssystemet. (europa.eu. 2020)

5.2 Hur definieras ett värde?

I den här uppsatsen kommer, som ovan nämnt, värdena kontroll och frihet att diskuteras. Innan vi gör en begreppsanalys av termerna bör ordet värde utredas. Enkelt uttryckt kan ett värde definieras som det tillvägagångssättet eller den intentionen som anses bättre eller sämre än något annat. Det vill säga hur saker och ting bör vara eller hur vi bör handla i olika situationer. Mer precist syftar ett värde på något som anses vara önskvärt eller eftersträvansvärt och som kan rättfärdiga ett visst handlande. Värden kan ta olika former, från generella etiska normer som rättvisa, frihet, solidaritet och jämlikhet, till specifika samhällsvärden, såsom demokrati eller effektivitet inom politologin. Inom statsvetenskapen är det vanligt med exempelvis normativ analys som diskuterar vad demokrati bör vara och hur det kan rättfärdigas genom att upprätta en värdehierarki. (Badersten. 2006:10) I Kina är värdehierarkin annorlunda än i många andra länder, eftersom kontroll och stabilitet prioriteras högre än individens frihet och självbestämmande. Detta syns särskilt tydligt i landets höga grad av övervakning, där teknik som ansiktsgenkänning och kameraövervakning används för att övervaka medborgarna. På grund av den här betoningen

på kontroll, ser Kina en stark regering som viktigare än individuell frihet. Detta är ett exempel på hur en värdehierarki kan se ut i samhället. (Cho, 2020)

5.3 Begreppsanalys frihet

Frihet definieras olika beroende på vilken tankeskola som begreppet definieras utifrån. Nedan ska autonomiprincipen jämföras med det komunitära sättet att se på frihet. Vad som däremot kan sägas är att det råder konsensus, i de flesta fall, oberoende av skola, att friheten är ett intrinsikalt värde, dvs. ett värde som är gott i sig självt (Badersten Jfr. 2006:25-26).

Den komunitära principen ser medborgarna som en del av ett kollektiv, därför ansvarar inte individen enbart för sig själv utan även för andra (Rothstein 2002:44ff; Walzer 1994). Staten blir en kanal för majoriteten av folkets föreställningar om vilka mål och värden som bör vägleda såväl samhället som den enskilde medborgarens val av livsprojekt. Frihet definieras här som att ha möjligheten och kapaciteten att göra meningsfulla och effektiva val. Det är en positiv frihet, det vill säga en persons inre förmåga att agera och styra sitt eget öde. Det handlar om en persons kapacitet att själv bestämma över sitt liv och sina val. En person är fri om hon har förmågan att påverka sitt eget liv, ta egna beslut och uppnå sina mål. (Mörkenstam. U, 1994:348)

Autonomiprincipen står i kontrast till den komunitära principen och innebär att varje medborgare är ansvarig för sitt eget välbefinnande. Staten bör agera passivt och endast ingripa med "likvärdig omtanke och respekt" när det är nödvändigt. Människor anses vara mycket olika varandra och har olika syn på vad som är värdefulla livsmål. Samtidigt betraktas de också som mycket lika varandra, eftersom de delar godhet och rättfärdighet. Enligt autonomiprincipen ska staten ha en passiv roll och endast ingripa när det är nödvändigt, och då bara med "likvärdig omtanke och respekt". Detta innebär att individer ges större frihet att leva sina liv på det sätt som de själva önskar, utan att staten begränsar dem i onödan. Detta kan ses som ett sätt att uppnå frihet på individnivå, genom att ge varje person rätt att bestämma över sitt eget liv utan inblandning från staten. Om staten förblir neutral och litar på medborgarna, kommer varje individ att hitta sin egen väg i livet. Principen utgår ifrån en negativ frihet dvs frånvaron av hinder eller yttre tvång. Det innebär att en person är fri om det inte finns några yttre begränsningar på vad personen kan göra eller välja. Negativ frihet handlar om möjligheten att handla utan inblandning från andra eller hinder från omvärlden. Medan negativ frihet fokuserar

på frånvaron av yttre begränsningar, så fokuserar positiv frihet på förmågan att agera och göra val. Positiv frihet kan därför innebära att det krävs åtgärder för att underlätta för människor att utöva sin frihet, till exempel genom utbildning eller ekonomiskt stöd. (Rothstein 2002:39ff; Walzer 1994) I följande uppsats är både positiv- och negativ frihet relevanta förståelser av begreppet. En bred förståelse av frihet används således.

5.4 Begreppsanalys kontroll

Kontroll är ett verktyg för maktutövning som reglerar individens beteende i samhället. Kontroll upprätthålls genom att organisera *rummet* (till exempel genom arkitektur och stadsbyggnad), *tiden* (såsom tidtabeller och deadlines) samt människors aktiviteter och beteenden (till exempel rörelsemönster). Foucault betonar att makt inte är detsamma som kontroll; kontroll är bara ett av flera sätt att utöva makt på. I den här uppsatsen är begreppet kontroll nära besläktat med maktutövning, övervakning och disciplin. Foucault undersöker hur kontroll förändrades när samhällets värderingar försköts från kroppslig kontroll till kontroll över sinnet och hävdar att alla former av straff och disciplin är uttryck för samma genomgripande makt. I uppsatsen är det främst kontroll över sinnet som är relevant. (Foucault, 1975:135ff)

6. Idéanalys och Idékritik

Enligt Ludvig Beckman kan idéanalytisk studie ha tre olika syften; antingen att beskriva, förklara eller ta ställning till materialet. Forskarens uppgift kan därmed vara att beskriva innebörden av politiska budskap, eller ta ställning till giltigheten av argument i politiska budskap, eller förklara de politiska budskapens bakgrund och följder. I den här uppsatsen ska frihet och övervakning förklaras genom att undersöka dess syfte och faktiska konsekvenser. Sedan kommer vissa ställningstagande att göras i anslutning till de konsekvenser som uppdragas. (Beckman. 2005: 9)

Hur kommer materialet att väljas? Idéanalysmetoden involverar att utforska texter genom att undersöka de presenterade idéerna samt kritiskt tolka olika typer av texter. En idé kan definieras som en konstruerad tanke som kan representera en uppfattning om verkligheten, en värdering av fenomen eller en uppfattning om hur man bör agera. (Badersten. 2006: 50).

I sin klassiska utformning innebär idékritik att statsvetaren letar efter logisk inkonsekvens och blottlägga feltänkande. Därav kommer teknologins officiella syfte att jämföras med teknologins verkliga funktion. Uppsatsen kommer dock inte att stanna vid att leta efter logisk inkonsistens utan kommer även att positionera sig och vara idékritisk genom att anföra argumenten emot övervakningsteknologin. I en idéanalytisk undersökning behöver ambitionen inte endast vara att pröva hållbarheten av lagstiftarens empiriska påståenden och giltigheten i de slutledningar som anges. En möjligen än mer intressant fråga är hur avvägningen mellan värdet för den personliga integriteten och rikets säkerhet bör se ut. En diskussion som snabbt ökar i relevans i takt med att AI och övervakningssystem tar större plats i samhället. (Beckman. 2006:333)

7. Teori

Inledningsvis ska AI-baserade övervakningssystem diskuteras med hjälp av Michel Foucaults bok *Discipline and Punish* (1975), särskilt teorin om det panoptiska tornet som presenteras där. Foucault redogör i sin bok för hur strafftekniker, övervakning och disciplinering genom historien har förändrats. Från det direkta maktutövandet och barbariska kroppsstraffen till en mer indirekt makt där det i högre grad är själen istället för kroppen som bestraffas. Genom att använda Foucaults teorier kan vi analysera hur övervakningssystem och AI påverkar individens handlingsfrihet och självbestämmande, samt hur teknologierna kan användas för att upprätthålla makt och kontroll. Vi kan också undersöka hur dessa system kan påverka samhället som helhet genom att skapa sociala normer och värderingar som upprätthåller övervakning och kontroll. Det finns en tydlig koppling mellan Foucaults teorier om makt och subjekt och den ökande användningen av AI-baserad övervakning i Kina.

Zygmunt Baumanns begrepp flytande modernitet som presenteras i hans verk *Liquid modernity* (2000) – det vill säga hur övervakningen bidrar till ökad känsla av osäkerhet – används för att beskriva hur maktens kontroll har ändrat karaktär. I den tidigare "fasta" formen av modernitet handlade makt om att skapa ordning och struktur, och göra maktens beteende mer förutsägbart. I den "flytande" formen av modernitet handlar makt snarare om att skapa osäkerhet och ovisshet. Baumanns teorier kommer primärt att användas för att belysa hur övervakningen bidrar till en själslig kontroll genom att försätta individen i en otrygghet.

David Lyons verk *Surveillance as social sorting: privacy risk and digital discrimination* (2002) används för att beskriva hur övervakning har blivit allt mer osynlig och normaliserad i samhället och därför bidrar till att skapa normer och strukturer genom en social sortering. Här belyses också asymmetrin i maktförhållandet mellan de som övervakar och övervakas. Lyons teorier bidrar till att underbygga resonemang kring hur övervakningssamhället inskränker individens integritet och rätt till privatliv.

Ulrich Beck beskriver i sin bok *Risksamhället* (1992) hur vi idag i allt högre utsträckning måste "städa upp" efter tidigare generationers försök att förbättra och modernisera genom teknologin. Beck menar att det behövs en ökad medvetenhet om hur teknologin vi implementerar kommer att påverka alla dimensioner av samhället. Trots att syftet med en teknologi är god måste utgångspunkten vara att den också kommer användas av aktörer med andra avsikter. AI kan därför betraktas både som en möjlighet och som potentiellt hot mot integritet och säkerhet beroende på i vilka händer det hamnar.

8. Analys

8.1 internaliserad övervakning – återbesök i det Panoptiska tornet

Foucaults teorier i *Discipline and punish* (1975), och i synnerhet det panoptiska tornet presenterat däri, fungerar väl för att analysera övervakningssystem och AI eftersom de fokuserar på maktdynamiken mellan de som övervakar och de som övervakas. Det panoptiska tornet baseras på det arkitektoniska fenomenet myntat av filosofen Jeremy Bentham under sena 1700-talet med samma namn. Uppställningen av Benthams panoptikon är följande: det finns ett centralt torn omgivet av celler. I det centrala tornet finns vakten och i cellerna finns fångar - eller arbetare, eller skolelever, beroende på byggnadens användning. Från tornet lyser starkt ljus så att vakten kan se alla i cellerna. Människorna i cellerna kan dock inte se vakten och måste därför anta att de alltid är under bevakning. Bentham såg fängelsereformen som en modell för att upprätthålla ordning i samhället. Foucaults menar dock att effekten på de övervakade av en sådan maktrelation går djupare än ordning. (Foucault, 1975; 201)

Hence the major effect of the Panopticon: to induce in the inmate a state of conscious and permanent visibility that assures the automatic functioning of power. So to arrange things that the surveillance is permanent in its effects, even if it is discontinuous in its action that the perfection of power should tend to render its actual exercise unnecessary; that this architectural apparatus should be a machine for creating and sustaining a power relation independent of the person who exercises it; in short, that the inmates should be caught up in a power situation of which they are themselves the bearers. (Foucault, 1975; 201)

Vad Foucault belyser i ovanstående citat är hur makthavare genom en panoptisk struktur kan skapa en situation där individer slutligen själva internaliserar och reglerar sitt beteendemönster. I sin tur leder detta till att de övervakade inte utmanar rådande maktstrukturer eftersom maktstrukturen är en del av deras *jag* – eller med Foucaults begreppsapparat – subjektet. (Foucault, 1975; 200f)

Foucault ser subjektivitet som något som skapas och formas av de maktrelationer som råder i samhället. Han menar att våra identiteter och förståelsen av oss själva inte är något som vi föds med eller är naturligt givna, utan snarare något som ständigt förhandlas och konstrueras i samspel med andra människor och institutioner – och vad som nedan kommer påvisas även teknologier. Foucault vill med panoptikon argumentera för att synen på oss själva och vår identitet förändras när vi är under övervakning eftersom att maktrelationen inte ifrågasätts utan upprätthålls av oss själva. Vaktornet kan vara tomt men det nya beteendemönstret finns kvar hos de övervakade. (Foucault, 1975; 27-31)

Resonemanget kan effektivt appliceras på moderna övervakningssystem och AI eftersom det precis som i det panoptiska tornet rör sig om en enkelriktad övervakning. På samma sätt som det panoptiska tornet påverkar individerna i cellerna förändrar övervakningssystem och AI vårt subjekt, våra handlingar och vår roll i samhället. Genom att övervaka och utvärdera våra handlingar och beteenden kan AI-system forma vår självbild eftersom det påverkar vårt sätt att tänka och agera. (Prudy, 2015; 12) Ett exempel från vardagen är fartkameror: vi blir medvetna om vår hastighet och den förväntade hastigheten. Vi agerar i närheten av övervakningssystemet i enlighet med de regler systemet är inrättat för att upprätthålla i syfte att undvika disciplinära åtgärder. (Trafikverket) Fartkameror kan dock klassas som en restriktiv form av övervakning som enbart påverkar subjektet momentärt. Den är i ett specifikt domän och enbart aktiverad under specifika omständigheter (fortkörning). När samma system emellertid införs på många

olika offentliga platser i samhället (parker, gator, torg, med mera) rör det sig om extensiv övervakning. Extensiv övervakning i samhället leder till att människors autonomi och självbestämmande begränsas då subjektet internaliserar maktens vilja på grund av den ständiga närvaron av upplevelsen av att vara övervakad. (Foucault, 1975; 203f)

I ett demokratiskt samhälle kan befolkningen ifrågasätta systemen och kräva regleringar, förutsatt att medborgarna är upplysta om hur systemen fungerar och vilka effekter de har på samhället. I diktaturer som Kina, utan öppenhet, transparens eller demokratiska strukturer finns det ingen möjlighet för befolkningen att ha insyn eller kontroll över övervakningssystemen. Kina ligger i framkant i utvecklingen av AI-system och har implementerat ett omfattande övervakningssystem med hjälp av AI-teknik som kallas för "Social Credit System" (SCS). Systemet använder olika former av ansiktsgenkänning, spårning och kameraövervakning för att bedöma medborgares beteende och betygsätta deras sociala kreditvärdighet, det vill säga deras handlingar och ställning i samhället. En person med hög social kreditvärdighet kan få fördelar när den söker jobb, få mer fördelaktiga lån, medan en person med låg kreditvärdighet utesluts från dessa möjligheter. De fortsatta teknologiska framstegen effektiviserar kontrollsystemet parallellt med att övervakningskameror i urbana områden ökar i antal. I kombination med ett utökat övervakningssystem blir det dessutom lättare att identifiera och straffa de individer som kritiserar regimen. Övervakningen begränsar i sin tur ytterligare möjligheterna till opposition. (Cho, 2020) Kinas implementering blir således ett konkret exempel på hur extensiv övervakning möjliggjord av AI-teknologi skapar en panoptisk ordning där övervakade ständigt behöver vara medvetna om sina handlingar för att inte begå övertramp. Det går att argumentera för att makten slutligen internaliseras och blir en del av subjektet och därför, precis som sociala normer skapad av mänsklig socialisering, uppfattas utan mer eller mindre automatiskt efterlevs. Makten har därmed blivit internaliserad.

När de maktmedel som används för att kontrollera befolkningen inte har en synlig operatör är därtill risken att individen inte ser kontrollen som en yttre faktor med en påverkningssbar aktör. Med maktens osynlighet menas att de aktörer som bedriver övervakningen blir ansiktslösa bakom teknologin. Den ansvarige för övervakningen uppfattas då nödvändigtvis inte som en människa utan som en maskin – omöjlig att influera eller argumentera emot. Det sker därför i anslutning till den teknologiska AI-baserade panoptiska övervakningen en avindividualisering av makten. Det blir svårare att utkräva ansvar eller visuellt begripa var

makten härstammar ifrån eftersom den opererar i det dolda. Således behöver inte staten aktivt ingripa eller träda fram för att systemet ska fungera eftersom övervakningen och sanktionerna är automatiserade. Kontrollen förblir dessutom osynlig så länge individen följer de regler som systemet satt upp och påminns inte om maktens själva existens förrän den utsätts för sanktioner. (Foucault, 1975; 255f)

Makten som utövas med hjälp av övervakningssystem kan konstateras bli en integrerad, självreglerande form av makt som begränsar individens självbestämmande och frihet på grund av två anledningar: 1. Subjektet formas genom att övervakning genererar en upplevelse av att makten ständigt är närvarande, oberoende om det är sant eller inte. Makten internaliseras precis som i den panoptiska fängelsestrukturen. 2. Maktens adividualisering och osynliggörande, vilket innebär att individen inte uppfattar makten som en påverkingsbar aktör. Båda faktorer samspelar när makten upphör att vara något yttre och istället övergår till att bli en del av individens egna beteende och varande.

8.2 Övervakning som en förlängning av den flytande moderniteten – Zygmunt Bauman

Zygmunt Bauman menar att det finns en kompromiss mellan två viktiga värden i samhället: individuell frihet och säkerhet. Under 1900-talet har vi gått från att ha större fokus på frihet och valmöjligheter för individen, till att fler nu ser trygghet och säkerhet som alltmer viktigt. Samtidigt har samhällets stödjande och skyddande strukturer blivit färre i takt med att samhället har blivit mer individualiserat. Ansvar för att uppfylla sina behov faller därmed i allt högre utsträckning på individen själv. Det individualiserade samhället har skapat en känsla av osäkerhet och rädsla hos människor som i sin tur lett till en önskan om att få tillbaka den trygghet som förlorats. Bauman benämner det flyktiga och osäkra samhället som vi nu lever i för "flytande modernitet". Till skillnad från den tidigare "fasta" moderniteten, som var präglad av stabilitet och ordning, kännetecknas flytande modernitet av otrygghet och osäkerhet. Samhället har successivt blivit alltmer komplext och snabbt föränderligt, vilket har gjort det svårare för människor att förutse framtiden och planera sina liv på lång sikt. (Bauman, 2000; 20-25)

Power can move with the speed of the electronic signal [...] power has become truly exterritorial, no longer bound, not even slowed down, by the resistance of space. (Bauman, 2000; 10-11)

För att förstå varför övervakning har blivit ett allt vanligare maktmedel är den ökade otryggheten till följd av individualiseringen och samtidens snabba förändringar en viktig pusselbit. Eftersom övervakning i hög utsträckning används med argumentet att det leder till ökad trygghet i samhället ska nu Baumans begrepp "flytande" och "fast" modernitet ska användas för att beskriva hur övervakning istället kan skapa en otrygghet hos de övervakade.

AI och övervakning är något som på ytan möjligen framstår som en konsekvent och "fast" form av samhällsbyggnad, det vill säga något som skulle bidra till en fast modernitet. Tekniken upprätthåller ordning och systemet är konsekvent i sin bestraffning. Det går dock att argumentera för att enbart tekniken och inte makten eller sanktionerna, som tekniken är inrättad för att säkerställa efterlevs, är "fasta". Därför bidrar hårdare kontroller av "flytande" lagar och förväntningar till ökad osäkerhet och otrygghet. (Bauman, 2000; 160f) Exempelvis kan det bli lättare för en auktoritär regim att snabbt och mer kostnadseffektivt inrätta nya lagar eftersom det inte behöver finnas någon inlärningsprocess för mänskliga institutioner (såsom polis eller rättsväsende) för att lagen ska kunna träda i kraft. Tekniken behöver ingen upplärningsperiod utan kodas och sedan automatiskt övervakar och bestraffar. Exempel på detta finns i Kina där SCS i stort sett fungerar utan mänsklig inblandning. Det kan därför argumenteras för att ökad användning av AI och övervakning inte nödvändigtvis skulle leda till en till en mer "fast modernitet", utan snarare till en ny form av flytande modernitet med nya former av kontroll och osäkerhet och en accelererande hastighet av inskränkt frihet – särskilt i auktoritära stater. Felsteg som medborgare begår är dessutom garanterade att vara registrerade eller uppmärksammade. (Cho, 2020)

Bauman menar att det som verkligen har förändrats i övergången mellan fast och flytande modernitet är maktens natur. I den "fasta" formen av modernitet handlade makt om att skapa ordning och struktur, och det gjordes genom att skära ner på alternativen och göra beteendet mer förutsägbart. I den "flytande" formen av modernitet handlar makt snarare om att medvetet skapa osäkerhet och ovisshet. Det handlar på ytan om att kontrollera och övervaka, men egentligen om att öka osäkerheten hos de som är underordnade. Genom att göra samhällets förväntningar

mindre överskådliga och förutsägbara blir det svårt för de övervakade att välja och agera fritt, vilket i sin tur leder till en ökad känsla av otrygghet och rädsla. (Bauman, 2000; 181)

Bauman påstår också att den "fasta" formen av modernitet ledde till totalitära tendenser, medan den "flytande" formen av modernitet leder till en ambient känsla av osäkerhet, ångest och rädsla. (Bauman, 2000; 25) Det bör dock understrykas att situationen i Kina innehåller element av både totalitära tendenser och osäkerhet, det ena behöver nödvändigtvis inte utesluta det andra. Den totalitära regimen använder sig av tekniken för att implementera en form av kontroll som inte går att undvika, vilket i sin tur leder till en mer otrygg och oöverskådlig form av maktutövning. Den kinesiska användningen av övervakning kan därför ses som ett exempel på hur den flytande moderniteten kan manifesteras på olika sätt i olika samhällen. (Cho, 2020) Övervakningen i Kina bör betraktas som en del av trenden mot en mer flytande modernitet, där traditionella sociala strukturer upplöses och människor i allt högre grad tvingas att navigera i en osäker värld. (Bauman, 2000; 108)

Den ökade användningen av övervakning och AI kan även ses som ett uttryck för det Bauman kallar för "precarization", det vill säga en försämring av den sociala och ekonomiska tryggheten för människor. Social credit system är i synnerhet ett exempel på hur den sociala och ekonomiska säkerheten kan försämrats med tekniken. Feltramp bland de övervakade kan innebära uthängning på offentligt tillgängliga listor, försämrade möjligheter vid jobbsökande och sämre villkor hos banker. Tekniken bidrar på så vis till att skapa en situation där sociala strukturer och institutioner upplöses och ersätts i hög hastighet. (Bauman, 2000; 153)

I den ovanstående diskussionen återkommer den osäkerhet som den flytande moderniteten, och övervakning som en del av denna, bidrar till. Vad som kan påstås kommer till uttryck i jämförelsen mellan fast och flytande modernitet är fysisk kontra 'själslig' kontroll. Bauman understryker att även om fysiskt slaveri idag inte är lika vanligt finns det själsliga slaveriet fortfarande kvar. Människan lever fortfarande i en värld som försöker att styra och påverka vad den betraktar som önskvärt – en slags manipulation av själen. Makten osynliggörs och blir istället en känsla (känsla av övervakning, känsla av ångest etc.). Kontrollen fortsätter därför slutligen obemärkt trots dess ständiga närvaro och blir därmed vad Bauman benämner som intrång på den själsliga friheten. (Bauman, 2000; 20f)

Slutstasen som kan dras av ovanstående diskussion är att: 1. den ökade användning av AI och övervakning kan betraktas som en förlängning av den flytande modernitetens tendens mot en

alltmer fragmenterad och osäker värld, där sociala strukturer, förväntningar och omständigheter är allt mer oförutsägbara. Således kan det hävdas att användningen av AI och övervakning inte leder till ökad stabilitet och ordning, utan snarare till en mer omfattande och diffus form av kontroll som gör det svårare för människor att veta vad som förväntas av dem eller vad som är acceptabelt beteende. 2. Övervakningen blir en själslig kontroll till följd av den osäkerhet och ångest som den medför. Därmed blir kontrollen en känsla snarare än något externt.

8.3 ‘The end of privacy’ och social sortering – David Lyon

David Lyon definierar övervakning som en form av social kontroll som består i systematisk insamling och analys av information om individer eller grupper. Övervakning är även en vardaglig praxis som människor utför rutinmässigt. Föräldrar övervakar sina barn, arbetsgivare övervakar anställda, och så vidare. Lyon menar att det dock bör göras en distinktion mellan individers övervakning och institutionaliserad övervakning eftersom att det senare innebär kontroll och social sortering av stora grupper eller ibland hela populationer. Med social sortering menas klassificeringen av människor utifrån bostads- och socio-demografiska kriterier bland annat. Social sortering är på sätt och vis en gammal och kanske oundviklig mänsklig aktivitet, men idag har den blivit rutinmässig, systematisk och framför allt tekniskt understödd eller automatiserad. Ju mer nya teknologier är inblandade, desto mer ogenomskinliga blir urvalskriterierna för allmänheten. Självklart kan sorteringen vara oskyldig - övervakning är alltid tvetydig - men det kan likaväl vara så att social sortering har en direkt effekt, på gott eller ont, på vilka livschanser och möjligheter en individ får (se Lace 2005: 28-32 för konsumentexempel). (Lyon, 2003; 13) Lyon beskriver situationen som “The end of privacy”:

From the late twentieth century a common response to the massive growth of surveillance systems in the global north has been to ask whether we are witnessing the ‘end of privacy’. What is meant by this? On the one hand, as many socially critical authors assert, there are fewer and fewer ‘places to hide’.
(Lyon, 2003; 26)

För Alan Westin, vars klassiska bok *Privacy and Freedom* (Westin 1967) har inspirerat och informerat analytiker och policymakare runt om i världen, innebär integritet att individer, grupper eller institutioner har rätt att kontrollera, redigera, hantera och radera information om sig

själva och att besluta när, hur och i vilken utsträckning den informationen ska kommuniceras till andra. Idag samlas inte bara data in utan den analyseras, söks, bryts ner, omkombineras och handlas med inom och mellan organisationer. Diskussionen om var gränsen för 'privat information' går är idag i stort sett oväsentlig eftersom det stort sett inte finns något sådant. (Lyon, 2003; 19)

Enligt Lyon har övervakningssamhället och den sociala sorteringen som den medför uppstått på grund av tre huvudfaktorer: teknologi, politik och ekonomi. Teknologiska framsteg har gjort det möjligt att samla in och bearbeta stora mängder data på ett sätt som tidigare inte var möjligt. Politiska beslut har gjort övervakning mer accepterat och utbrett, genom exempelvis lagstiftning kring säkerhet och brottsbekämpning. Ekonomiska faktorer har också bidragit till framväxten av övervakningssamhället genom att företag använder sig av övervakning för att påverka konsumentbeteenden. Snabbt utvecklande teknologier i kombination med nya statliga och kommersiella strategier innebär att nya övervakningsmetoder sprids allt snabbare, vilket gör det svårt att följa med i övervakningens expansion, än mindre analysera eller reglera den. Den snabbast växande och mest kontroversiella är bearbetning av personuppgifter för kontrolländamål, för att påverka eller hantera personer och populationer. (Lyon, 2003; 15ff) Återigen kan SCS ses som ett extremfall av hur ett sådant system kan se ut.

Lyon beskriver också hur övervakning har blivit allt mer osynlig och normaliserad i samhället. Övervakning är inte längre något som enbart görs av statliga myndigheter, utan också av privata företag och organisationer. Övervakningssamhället handlar inte bara om den offentliga övervakningen utan också om individens egen övervakning av sig själv, till exempel genom användning av sociala medier eller fitness-appar. Lyon menar att övervakningen blir mer osynlig genom att den blir alltmer integrerad i vardagen och samhället. Det handlar inte längre enbart om synliga övervakningskameror, utan om en rad olika teknologier som samlar in data om människors beteenden och aktiviteter, både online och offline. Dessa teknologier kan vara allt från mobiltelefoner och datorer till smarta högtalare, bilregistreringssystem och betalkort. Hanteringen av den insamlade datan underlättas dessutom i takt med att AI-tekniken förbättras. (Lyon, 2003; 95) Den osynliga övervakningen har skapat en asymmetri i maktrelationerna mellan medborgarna och de institutioner som övervakar dem. Institutionerna har tillgång till en enorm mängd data om medborgarna, samtidigt som medborgarna ofta saknar information om vilken data som samlas in och hur den används. Detta skapar en situation där institutionerna kan

utöva makt och kontroll på ett sätt som är svårt att motverka. Övervakning som har utvecklats som en del av den byråkratiska administrationen i den moderna världen är systematisk och blir nu alltmer automatiserad. Det beror framför allt på databaser för att hämta och bearbeta relevant data. Även om vissa system är beroende av bilder eller film (såsom CCTV), har även dessa betydligt större övervakningsmakt när de kopplas samman med sökbara databaser och AI. (Lyon, 2003; 17)

Samtidigt bör övervakningens tvetydighet att uppmärksammas. Nya teknologier kan också ge dem som övervakas makt, menar Lyon. Genom samma medel som de övervakande makterna använder, kan bloggar, mobilkameror och andra nyligen utvecklade innovationer användas för demokratiska ändamål. Även om sådana aktiviteter saknar den rutinmässiga och systematiska karaktären och de infrastrukturella resurserna för de flesta institutionella övervakningar, kan de ändå bidra till alternativa perspektiv och till organisatoriska kapaciteten för mot-hegemoniska sociala rörelser. (Lyon, 2003;27)

Sammanfattningsvis beskriver Lyons teorier övervakningssamhället som ett samhälle där övervakning: 1. är en allt mer systematiserad, institutionaliserad, automatiserad och osynlig process som påverkar individen och samhället på ett djupgående sätt genom att det bidrar till en asymmetri mellan de som övervakar och de som övervakas. Detta kan i sin tur leda till maktmissbruk och en inskränkning av integriteten. 2. I övervakningssamhället är övervakning inte bara en teknik utan en social sortering som bidrar till att forma samhället och individen. Det kan bidra till att forma sociala kategorier och hierarkier baserat på exempelvis kön, ras eller klass.

8.4 Risksamhällets paradox – Ulrich Beck

Ulrich Beck menar att vi lever i en tid av ökande komplexitet och risker, där tekniska framsteg har gjort det möjligt för mänskligheten att handskas med en rad risker i samhället som tidigare inte var möjliga att hantera. Men samtidigt har de tekniska framstegen också skapat nya typer av risker och hot. I vår tid betraktas de tekniska lösningarna ofta som självklara och positiva i sin natur. Vad Beck försöker understryka är att tekniken historiskt sett även har bidragit med nya former av risker – som människan sedan försöker lösa med mer ny teknologi. (Beck, 1992; 155f)

När det gäller övervakning och AI-teknik kan Becks teorier appliceras på flera sätt. För det första kan det sägas att dessa teknologier medför både nytta och risker. Å ena sidan kan de hjälpa till att upprätthålla säkerhet och ordning, men å andra sidan kan de också kränka individens frihet och integritet. Detta dilemma kan ses som en manifestation av risksamhällets paradoxer, där teknologiska framsteg kan skapa både nytta och risk. Risksamhällets paradox, enligt Beck, innebär att ökad säkerhet och minskad risk inte nödvändigtvis leder till ett bättre samhälle. Beck menar att samhället har utvecklats från ett industriellt samhälle till ett risksamhälle, där den största risken är just risken. Detta beror på att teknologiska framsteg och globaliseringen har medfört nya risker som inte är möjliga att förutse eller hantera på traditionella sätt. I kontexten av övervakning och AI-teknik kan risksamhällets paradox tolkas som att den teknologiska utvecklingen som syftar till att öka säkerheten och minska risken för brott och terrorism kan leda till en ökad osäkerhet och nya risker för individen. (Beck, 1992; 156) Övervakning och AI-teknik kan exempelvis leda till en kränkning av individens privatliv, begränsning av individens frihet och en ökad risk för diskriminering och felaktiga beslut. Dessa risker kan leda till ett förtroendekris för tekniken och samhället i stort, vilket underminerar dess syfte att öka säkerheten och minska risken. Om vi återigen applicerar exemplet Kina har den centrala regeringens storskaliga investering i AI-teknik och övervakningssystem, för att övervaka och kontrollera medborgarnas beteenden, möjligen medfört en upplevd lägre nivå av säkerhet. Det kan också påstås att inte bara den upplevda nivån av säkerhet minskar utan att den faktiska säkerheten också försämras. Den stora mängden data som samlas in i Kina kan leda till ökade risker för medborgarna eftersom datan används för politiska syften och diskriminering av grupper i samhället baserat på ras och socioekonomisk tillhörighet. (Cho, 2020)

Riskerna och konsekvenserna av teknologiska framsteg kan konstateras är svåra att förutse. Detta beror på att teknologi ofta utvecklas på ett sätt som strävar efter att lösa specifika problem eller behov. Vad som då missas är att tekniken samtidigt skapar nya problem och risker som inte tidigare existerade. Med andra ord, teknik är oftast utformad med ett visst syfte i åtanke, men det är inte ovanligt att teknik exempelvis används på ett sätt som ursprungligen inte var tänkt och på så sätt skapar nya problem för världen att hantera. Att tekniken används på sätt som inte var tänkt kan ske av många olika anledningar, t.ex att användare hittar nya sätt att använda tekniken som inte var uppenbara vid tidpunkten för utveckling, eller att tekniken utvecklas snabbare än de lagar och riktlinjer som reglerar dess användning. (Beck, 1992; 161f)

Övervakningsteknologin placerad på offentliga platser är exempelvis ditsatta i syfte att brottsbekämpa, men som uppsatsen tidigare har kunnat visa finns mängder med andra användningsområden som från början kanske inte var tillänkta, såsom datainsamling, och i extremfallet Kina, begränsningar av människors rörlighet och ekonomiska möjligheter. Datan som moderna AI-övervakningskameror samlar in om medborgare kan således användas på sätt som kan orsaka en rad problem, inklusive diskriminering och försämrad tillit till tekniken och samhället. Trots att tanken från början var att lösa ett problem – inte skapa ett. (Cho, 2020) När Beck skriver att: “scientific rationality without social rationality remains empty” belyser han just hur det krävs samförstånd mellan natur- och samhällsvetenskapen för att den tekniska utvecklingen ska medföra framgång eftersom att de två domänen har olika saker i fokus. (Beck, 1992; 31)

När det gäller AI-teknik är det speciellt viktigt att tänka på hur den kan användas på ett sätt som inte var tänkt från början. AI-system tränas på stora mängder data för att kunna göra korrekta och relevanta prediktioner, men kvaliteten på prediktionerna beror på kvaliteten på datan som används för träningen. Om träningsdatan är biaserad kan detta leda till att AI-systemet också blir biaserat. Till exempel, AI-system, som avsiktligt eller oavsiktligt, har tränats på data som är biaserad mot vissa etniska grupper diskriminerar sedan dessa grupper när det fattar beslut. Eftersom att AI-teknik skiljer sig från tidigare teknik i den bemärkelsen att den på egen hand kan fatta beslut blir riskvärdering än viktigare. (Calo, 2017; 24ff)

Ovanstående resonemang leder oss in på Becks krav på demokratisk kontroll och ansvar för teknologier. Han menar att det moderna samhället kännetecknas av en brist på ansvar och demokratiskt ansvarstagande, där riskerna hanteras av experter och teknokrater utan tillräcklig demokratisk insyn och kontroll. Detta kan ses som särskilt relevant för övervakning och AI-teknik, där behovet av demokratisk kontroll och ansvarstagande är särskilt viktigt för att säkerställa att teknikerna används på ett sätt som respekterar individens frihet och att de övervakade är upplysta om vad för information som samlas in om dem, när, och vad datan slutligen används till. Vad som i analysen tydliggjort är att det inte är så det ser ut idag. (Beck, 1992; 11)

Slutstasen som kan dras av ovanstående diskussion är att: 1. Trots att teknologins egentliga syfte är att lösa ett specifikt problem måste utgångspunkten vara att teknologin även kommer att användas på andra, ibland oförutsägbara, sätt. Där är övervakning ett tydligt

exempel. Teknologi medför därför alltid risker vilket är risksamhällets paradox. 2. Utan transparens i hur teknologin används, i vilken omfattning och vad den datan sedan används till kan inte de övervakade skapa sig en uppfattning om övervakningen. De förblir ovetande vilket bidrar till att övervakningen kan fortgå.

9. Slutsats

Slutligen ska frågeställningen: *Varför bör frihet värderas högre än kontroll?* besvaras med hjälp av teorierna i analysen.

Maktens internalisering: Det går utifrån Bauman och Foucaults teorier att konstatera att maktens vilja blir en del av de övervakades subjekt. Detta eftersom att upplevelsen av att ständigt vara analyserad och utvärderad formar individens beteendemönster, tankar och syn på sig själv. Människans identitet är, som Foucault skriver, inte naturligt given utan är något som ständigt konstrueras i samspel med andra människor, institutioner och teknologier. Om övervakningsteknologin blir allomfattande finns det plötsligt inte längre offentliga platser där den inte är en påverkan på individen. Därmed begränsas individens möjlighet till att vara autonom. Vad analysen har påvisat är att det inte spelar någon roll om det faktiskt är någon som aktivt övervakar – det räcker med *upplevelsen* av eller den potentiella risken att någon betraktar och utvärderar för att individen ska tvingas att ha maktens vilja i bakhuvudet.

Det går att se likheter i Baumans och Foucaults resonemang där den fysiska kontrollen i en fast modernitet i den flytande moderniteten ersätts av något svårbegripligt och mindre taktilt. Med Foucaults begreppsapparat resulterar detta i en internaliserad makt medan Bauman kallar det för själslig kontroll eller själsligt slaveri. Det blir en kontroll av sinnet snarare än kroppen.

Det bör understrykas att den momentära övervakningen, såsom fartkameror, inte har lika långtgående effekter på individens självbestämmande som den mer extensiva övervakningen som tar plats på många olika offentliga platser i samhället som i exempelvis samtidens Kina. Den panoptiska teorin utgår ifrån att det inte finns, eller finns begränsat med, utrymmen i offentligheten där *upplevelsen* av övervakning kan undvikas. Att upplevelsen av övervakning blir svårare att undvika vid extensiv övervakning hänger ihop med nästa argument som ska presenteras, det vill säga maktens ökade osynlighet.

Maktens osynlighet: En faktor som samtliga ovanstående teorier nämner är hur makten i samtiden är mer osynlig än tidigare. När teknik används för att upprätthålla ordning kan makten gömma sig bakom de tekniska verktygen. Maktmedlen som används för att kontrollera befolkningen har därmed inte en synlig operatör vilket resulterar i att individen inte ser kontrollen som en påverkingsbar aktör. Makten blir alltså ansiktslös bakom teknologin som istället betraktas som den verkligt kontrollerande makten, omöjlig att influera eller argumentera emot. Det sker därför i anslutning till den AI-baserade övervakningen vad Foucault benämner som en avindividualisering av makten. Det kan då uppfattas som att en maskin och inte en människa är att hålla ansvarig för hur samhället ser ut. När övervakningen dessutom på grund av AI kan fatta beslut, bestraffa och disciplinera feltramp blir risken större att maskinen uppfattas som en autonom aktör. AI:n förmänskligar maskinen och bidrar till att makten inte behöver agera eller träda fram i ljuset, systemet fungerar mer eller mindre automatiserat.

Lyon lyfter en annan aspekt av maktens osynliggörande när han konstaterar att övervakningen har blivit en integrerad del av vardagen och går individen obemärkt förbi. Den här typen av övervakning bygger på datainsamling om individers preferenser och beteenden. Det rör sig om allt från mobiltelefoner till betalkort som registrerar sökningar och inköp som sedan sparas i databaser och påverkar hur AI-systemen kopplade till tekniken agerar framöver. Hanteringen av den insamlade datan underlättas och utvecklas ständigt i den snabba takt som AI-tekniken idag förbättras. Den osynliga övervakningen som Lyon uppmärksammar har skapat en asymmetri i maktrelationen mellan medborgare och de aktörer som övervakar dem. Den övervakande har tillgång till en enorm mängd data om medborgarna, samtidigt som medborgarna ofta saknar information om vilken data som samlas in och hur den används. Medborgarna kan i sin tur inte kontrollera eller analysera makten med samma medel vilket gör att övervakningen blir enkelriktad. Detta skapar en situation där aktörer kan utöva makt och kontroll på ett sätt som är svårt att motverka. Det kan därför argumenteras för att majoriteten av världens länder idag på grund av datainsamling kan betraktas som ett samhälle med extensiv övervakning. För att återkoppla till maktens internalisering, kan den osynliga övervakningen ytterligare förstärka upplevelsen av den ständiga övervakningen. Detta då människor ständigt måste vara medvetna om att deras handlingar kan spåras och analyseras. Därmed bidrar den till att skapa en form av social kontroll som sträcker sig bortom traditionella polisiära och rättsliga system. Vad som blir tydligt i diskussionen kring maktens osynliggörande och internalisering är att övervakning

påverkar individens känsloliv – det är känslan av att vara övervakad och analyserad som leder till att det fungerar så effektivt som maktmedel.

Makten blir en känsla: I den ovanstående diskussionen återkommer den osäkerhet som övervakning bidrar till. Precis som i panoptikon kan individen som lever under extensiv övervakning räkna med att det den gör – online eller offline – kan registreras. Bauman understryker detta när han skriver att människan lever i en värld som försöker att styra och påverka genom en slags manipulation av tanken. Makten osynliggörs och blir istället en känsla (känsla av övervakning, känsla av ångest etc.). Kontrollen fortsätter därför slutligen obemärkt trots dess ständiga närvaro och blir därmed vad Bauman benämner som intrång på den själsliga friheten. I tidigare maktstrukturer i historien skapades ordning, kontroll och struktur, och det gjordes genom att skära ner på alternativen och göra beteendet mer förutsägbart. I den "flytande" formen av modernitet handlar makt även om att medvetet skapa osäkerhet och ovisshet vilket leder till att de förväntningar som samhället har på medborgarna blir mindre förutsägbara. Detta resulterar i att det blir svårt för individen att välja och agera fritt utan rädsla för att begå misstag, som de i ett övervakningssamhälle kan anta kommer att registreras. Konformitet och försiktighet blir därför sätt för den under övervakning att kamouflera sig i mängden. Det kan därmed argumenteras för att personliga uttryck och fri vilja riskerar att begränsas.

Social sortering: Lyon belyser även AI-teknikens tendens till att göra biaserade beslut och antagande. Tekniken är inte opartisk utan färgad av de som programmerat dem och den information som används för att träna den. Social sortering är, som Lyon konstaterar, en naturlig mänsklig process. Skillnaden nu är att den understödd av AI har blivit rutinmässig, systematisk och automatiserad. Ju mer nya teknologier är inblandade, desto ogenomskinliga blir urvalskriterierna för allmänheten. Den största orsaken till oro associerad med automatiserad social sortering är att stora organisationer eller institutioner, genom relativt oredovisade metoder, kan göra bedömningar som direkt påverkar livet för dem vars data bearbetas av dem.

Den sociala sorteringen bidrar i sin tur till vad Bauman benämner som "precarization", vilket innebär en ökad otrygghet som orsakas av en försämring av den sociala och ekonomiska tryggheten för människor. Kinas övervakningssystem illustrerar hur det här i praktiken kan se ut där 1. Övervakningssystem styrt av AI system registrerar människors handlingar och rörelse på offentliga platser 2. Utdelar sanktioner genom att begränsa individens sociala och ekonomiska möjligheter. I Kina återfinns också bevis på att tekniken kan utnyttjas för att diskriminera

särskilda grupper i samhället. Således förstärker tekniken diskrimineringen som redan existerar i samhället eftersom att det blir lättare att spåra och begränsa grupperns möjligheter. Trots att tekniken påstås vara taget i bruk för att förebygga brott och upprätthålla ordning i samhället framgår det att det inte nödvändigtvis är det enda användningsområdet. Teknikens oförutsägbarhet ska diskuteras vidare nedan.

Risksamhällets paradox: Beck menar att vi inte kan förutspå hur en teknologi kommer att användas. Ofta utvecklas teknik i ett specifikt syfte, vad som då förbises är de många andra syften som tekniken kan komma att användas för. Tekniska innovationer innebär inte enbart en lösning eller nödvändigtvis positiva konsekvenser, trots att diskursen kring teknologisk innovation enligt Beck är tätt förknippat med framsteg. Det uppstår även nya typer av risker när ny teknik tas i bruk – inte sällan är riskerna svåra att förutspå. Övervakning är ett tydligt exempel på en teknik som är utvecklad i ett specifikt syfte – att brottsbekämpa och öka säkerheten – men konsekvenserna har inte blivit ett säkrare eller mer välfungerande samhälle. Istället kan strävandet efter ökad säkerhet leda till nya risker eller till och med ökad osäkerhet, vilket är risksamhällets paradox. Det betyder inte att människan bör sluta avancera tekniskt men Beck trycker på behovet av demokratisk kontroll och transparens. Tekniken bör skapas på ett ansvarsfullt sätt där människor som sedan kommer att påverkas av den har möjlighet att ta ställning till dess utformning och implementering. Det ställer höga krav på den globala samhällsstrukturen, och det kan konstateras att så ser världen inte ut idag.

Sammanfattningsvis blir svaret på frågan: *Varför bör frihet värderas högre än kontroll?* Att eftersom övervakning inte leder till ett säkrare samhälle utan istället till nya former av osäkerhet genom 1. en internalisering av makten där individens självbestämmande begränsas 2. makten osynliggörs och riskerar uppfattas som en opåverkansbar aktör 3. manifestationen och förstärkningen av den sociala sorteringen vilket i sin tur kan leda till social och ekonomisk otrygghet 4. Teknikens oförutsägbara natur i en värld som saknar tillräcklig demokratisk kontroll och transparens från utvecklarna och makt-havarna. Därmed bör friheten värderas högre i värdehierarkin. Kontroll och ordning bör komma sekundärt för att undvika att samhället begränsas i högre utsträckning än vad det tillåter.

Källförteckning

Badersten, Bo. (2006). *Normativ metod: att studera det önskvärda*. Studentlitteratur AB

Bauman, Zygmunt. (2000). *Liquid Modernity*. Polity Press, Malden, MA 02148, USA.

Beckman, L. (2005). *Grundbok i idéanalys: Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Uppl. 1. Stockholm, Santerus

Cho, Ensuno. (2020). *Social Credit System: Not Just Another Chinese Idiosyncrasy*. Journal of Public and International Affairs. Retrieved from <https://jpia.princeton.edu/news/social-credit-system-not-just-another-chinese-idiosyncrasy>

Cervenka, Andreas. Aftonbladet. (2023-04-24) "Risk att vi tappar kontrollen över AI? Det har redan hänt". www.aftonbladet.se

European Parliament. (2020, August 27). "Vad är artificiell intelligens?" Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/sv/headlines/society/20200827STO85804/vad-ar-artificiell-intelligens-och-hur-anvands-det>

Foucault, M. (1975). *Discipline and Punish*. Vintage Books, a division of Random House, Inc., New York.

Hough, P. (2019). *Understanding Global Security*. 4th ed. Routledge.

Lyon, David. (2003). *Surveillance as Social Sorting: Privacy, Risk and Social Discrimination*. Routledge, London.

Richards, Neil M. "The Danger of Surveillance." *Harvard Law Review* 126, no. 7 (May 2013).

Svensson, T. Teorell, J. (200) *Att fråga och att svara*. Uppl. 1. Liber AB

Purdy, Simon (2015) "Surveillance, Knowledge and Inequality: Understanding Power Through Foucault and Beyond.," *The Hilltop Review*: Vol. 8 : Iss. 1 , Article 3.

